

Maia Kiknadze

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli theatre and Film Georgia State University

„Khorveloba“ (Cholera) and Georgian Theatre

Summary

In 1892, cholera came to Georgia from Baku. The political and literary newspaper “Iveria” daily provided the audience with official information. In the section “About cholera” we find a lot of interesting information, in terms of combating cholera, preventive measures or tightening sanitary rules.

In addition to documentary references, various poems, articles, feuilletons, short stories about cholera were published. Famous theatre figure Valerian Gunia, who was the administrator of permanent theatre at the time, dedicated his play “Khorveloba” to cholera, premiered at the Georgian theatre on September 29, 1892. The events, familiar situations, comic behaviors of the characters and ridiculously described episodes shown in the vaudeville, deserved the audience’s sympathy.

The spread of pandemic did not intercept the theatrical processes.

Theatre life went on with its common rhythm: premieres were held, benefits were arranged, new plays were written. Despite the pandemic that lasted for about 6 months, the fall and winter theatre seasons did not fail and proceeded as usual.

Key words: benefis, Valerian Gunia, pandemic period, play.

მაია კვიციანი

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის თეატრისა

და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი

„ხორველობა“ და ქართული თეატრი

„ხოლერამ სთქვა, ღვთის –რისხვა ვარ, სიკვდილის მოციქულიო;

„მიქელ-გაბრიელს ვახლავარ
ერთგული ზოქაულიო, როგორც მიმინო სამწყეროდ
სულეზზე გაწაფულიო!..
ხორც ცოდვილ მიწას მივუგდებ
და ცაში მიმაქვს სულიო!...“

(წერეთელი 1892: 1)

საქართველოში პანდემიის გავრცელებას თავისი ისტორია გააჩნია. სხვა ქვეყნების მსგავსად, ჩვენს ქვეყანასაც მოედო შავი ჭირი, ისპანკა, ხოლერა, სხვადასხვა სახის ინფექცია-კოვიდი. ყველა დაავადებას თავისი სპეციფიკა გააჩნდა და მკურნალობის მეთოდები.

ხოლერა რამდენჯერმე გავრცელდა საქართველოში. მე-19 საუკუნეში ხოლერა გაჩნდა ცარისტული რუსეთის იმპერიის პერიოდში 1848 და 1892 წლებში, შემდეგ საქართველოს დამოუკიდებლობის დროს 1919-1920.

1892 წელს ხოლერა საქართველოში ბაქოდან შემოვიდა, ბაქოში კი ირანიდან. საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი „ივერია“ მოსახლეობას ყოველდღიურად აწვდიდა ოფიციალურ ცნობებს. რუბრიკაში „ხოლერის შესახებ“ ბევრ საინტერესო ინფორმაციას ვიგებთ, ხოლერასთან ბრძოლის, პრევენციული ზომების გატარებისა თუ სანიტარული ნორმების გამკაცრების შესახებ. თბილისში ხოლერის გავრცელებასთან დაკავშირებულ ცნობებს პირველად ივნისის თვეში ვხვდებით. 1892 წლის გაზეთი „ივერია“ წერდა: „20 ივნისს ტფილისში ავად გახდა ერთი ქალი და ერთი

* Cholera – ბერძნული სიტყვა, ადამიანის მწვავე ინფექციური დაავადება.

** „ხოლერის შესახებ“ დაიბეჭდა (N N123,125, 131, 129, 127, 120, 203).

კაცი, 21 ივნისს განჯაში ავად გახდა დურგალი, მისი ტანსაცმელი დაწვეს“ (ივერია 1892: N130). 21 ივნისს თბილისში ხოლერით კიდევ 6 ადამიანი დაავადდა, გარდაიცვალა 2, ქოლერამ საპატიმროშიც შეაღწია, სადაც 1 მსჯავრდებული გარდაიცვალა.

როდესაც, ბაქოში ხოლერა გაჩნდა და მისი არსებობის შესახებ ინფორმაცია გავრცელდა, (იანვრის თვეში) თბილისის ქალაქის მმართველობისთვის ცხადი გახდა, რომ პროცესი შეუქცევადი იყო და დაიწყო მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარება. ხოლერის თავიდან ასაცილებლად, 2 ივნისს საგუბერნიო მმართველობის დარბაზში, ჩატარდა სასანიტარო კომისიის საგანგებო კრება. ქალაქის მმართველობამ, მომავალი ავადმყოფებისთვის შეუკვეთა 5 სპეციალური ეტლი. განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს წყლის მიღების დათვალიერებას, მომავალი ავადმყოფებისთვის კი შენობების, მათ შორის ცირკის შენობის მომზადებას. დაავადებულების თეთრეული მტკვრის პირას უნდა გაერეცხათ და სადეზინფექციო წყალი მიესხათ, თბილისის საყასბოებში სადეზინფექციო სამუშაოები უნდა ჩატარებიათ და ა. შ. თბილისის გარდა, რაიონებსა და სოფლებშიც მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ტარდებოდა. სიღნაღის მაზრის უფროსის თხოვნით, აფთიაქარმა ლუკა მოსულიშვილმა გადაწყვიტა, რომ წამლებზე ღარიბი მოსახლეობისთვის 40% დაეკლო. სიღნაღის დეპუტატებმა 20-25 მანეთი გადადეს ხსნარების შესამენად. თბილისიდან ბაქოს დასახმარებლად, სადეზინფექციო წამლები გააგზავნეს, ბაქოში ქართველებმა საქველმოქმედო საღამო გამართეს ხოლერით გარდაცვალებულთა ობლებისთვის. „1-განყოფილებაში ითამაშეს „მზის დაბნელება საქართველოში, 2 განყოფილებაში – ცხოველი სურათები და ლეკური გამართეს“ (ივერია 1892: N14).

ხოლერა საქართველოში სულ 6 თვე არსებობდა. ივნისიდან დეკემბრის ჩათვლით (1893 წლის იანვრში ხოლერის გავრცელების შესახებ ინფორმაცია წყდება). დოკუმენტური ცნობების გარდა, იბეჭდებოდა ხოლერისადმი მიძღვნილი სხვადასხვა სახის ლექსები, ფელეტონები, ნარკვევები. ამ მხრივ ცნობილია ეკატერინე გაბაშვილის ფელეტონი „ხოლერა“, სტ. ჭრელაშვილის „ხოლერიანის თავგადასავალი“, ნაბოლარას „ხორველობას, „ვაჟა-ფშაველას „ხოლერამ მიშველა“ და პუბლიცისტური წერილი „ფიქრე-

ბი ხოლერის გამო“. წერილში ვაჟა, ინფექციის არსებობას „სხვა ხოლერას“ ადარებს და პოლიტიკურ შეფასებას გვთავაზობს. „ჩვენს ცხოვრებაში სხვა ხოლერაცა ბუდობს, უფრო სასტიკი, უფრო მავნებელი. ნეტავი ერთ დღეს მაინც ამ მეორე ხოლერამ ისე ააყაყანოს ხალხი, როგორც ეს ბაცილა-ბაქტერიების დედა ააყაყანებს ქვეყნას ამ სამი-ოთხი თვის განმავლობაში... აბა კარგად დავუკვირდეთ ჩვენს წამხდარ საქმეს, თუ მართლა უარესის ხოლერით არ ვიყოთ ავად“ (ივერია 1892: N207). ვაჟასთვის „უარესი ხოლერა“ რუსეთის თვითმპყრობელობაა, რომელიც ბაცილაზე გაცილებით „სასტიკი და მავნებელია“, ვინაიდან არც წამალი შველის და არც დეზინფექცია, „აბა ხოლერა ნამდვილი ხოლერა ეს გახლავთ. ეს ისეთი ხოლერაა, რომ განა ორი ათასში ათასს მოჰკლავს და ათასი გადაჰჩრება?! არა, ყველას იმსხვერპლებს, მთელს ერს მუსრს გაავლებს.“ ვაჟა წერილში გარკვეულ გულისტკივილსაც გამოთქვამს მოსახლეობის მიმართ, რომლებიც ამ ხოლერას უფრო შეუწუხებია, ვიდრე „ნამდვილ ხოლერას“, ამიტომ მოუწოდებს საზოგადოებას, რომ მეტი ყურადღება „მეორე ჯურის ხოლერას“ მიაქციოს, ამაზე ბევრი იფიქროს და მიაპყროს თვალი, რათა თავიდან მოშორება შეძლოს.

მოთხრობების, ფელეტონებისა და წერილების გარდა, ხოლერის ამსახველ მოვლენებს ქართულ სცენაზეც ვხვდებით. ცნობილი თეატრალური მოღვაწე, რეჟისორი, დრამატურგი ვალერიან გუნია, რომელიც ამ დროისთვის მუდმივმოქმედი თეატრის* ადმინისტრატორი იყო, ხოლერას უძღვნის პიესას სათაურად „ხორველობა“. ვალერიან გუნიას პიესებმა, რომლებმაც 70-იანი წლებში, საქართველოს ქალაქების თითქმის ყველა სცენა მოიარა (განსაკუთრებით ეს ეხება ისტორიულ პიესას „და-ძმა“), დიდი მხატვრული ღირებულებებით არ გამოირჩევიან. მათი მნიშვნელობა მხოლოდ ქართულ თეატრთან არის დაკავშირებული, თუმცა უნიჭო თუთაევისა და გარსევანიშვილის არაფრისმთქმელი პიესების ფონზე, თეატრის რეპერტუარს აკმაყოფილებდნენ და დახმარებას უწყევდნენ. აღნიშნული ვოდევილიც საკმაოდ მარტი-

* მუდმივმოქმედთა პროფესიული თეატრი დაარსდა 1879 წელს (დღევანდელი რუსთაველის ეროვნული თეატრი).

ვი, პრიმიტიული და მხატვრულ ღირებულებას მოკლებულია, მისი მნიშვნელობა, მხოლოდ დროის კონტექსტით უნდა შეფასდეს.

1892 წლის 11 სექტემბრის გაზეთი „ივერია“ წერდა: „ვალერიან გუნიას დაუწერია ახალი ორიგინალური კომედია-ხუმრობა 1 მოქმედებად. პიესის შინაარსი აგებულია წლევეანდელ ხოლეროზის ამბავად. ვისაც მოუსმენია, ისინი ამბობენ, რომ შიგ მრავალი სასაცილო მდგომარეობა და მახვილი, საოხუნჯო სიტყვა-პასუხია“.

ვალერიან გუნიას პიესაში „ხორველობა“, თანამედროვე პერიოდის ცხოვრებაა გადმოცემული. სიუჟეტში ასახული მოვლენები, საქართველოში ხოლერის გავრცელებასა და მასთან დაკავშირებულ ამბებს მოგვითხრობს. ავტორი ვოდევილს წარმოგვიდგენს, როგორც ხუმრობას, კომიკური ეპიზოდებისგან შედგენილ პატარა ამბავს. პიესის ფაბულა მარტივი და სასაცილოა. ვოდევილის მოქმედი პირები (თავადი იორამი, ტრდატ წყალობიჩ შაშლამიანცი, მაქთაღა, მარინე კვალკვალაძისა, ქრისტოფორე კენკიაშვილი, ალი-ბალი-მაშადი ისკანდერ-ოლლი მირზა, მოსიკო, სიკოია), კომიკური პერსონაჟები არიან, რომლებიც თავის გადასარჩენად ხალხმრავალი ადგილების დატოვებას და სოფლებში გადაბარგებას ცდილობენ. ცნობილია, რომ ხოლერის თავიდან ასაცილებლად, მოსახლეობა ტყეებსა და ვენახებში პოულობდა თავშესაფარს. სწორედ სინამდვილეში მომხდარი ამბები თავშესაფარის ძიება, ვალერიან გუნია ვოდევილის ფაბულად გამოიყენა.

პიესის მთელი მოქმედება თბილისის სასტუმროს ერთ-ერთ ოთახში ვითარდება. მაგიდაზე ქაღალდის ყუთში სხვადასხვა შუშამინები წამლებით და პულვიზატორებია მიმოფანტული.

პიესის მთვარი გმირი, 55 წლის მოქეიფე ქართველი თავადიშვილი, იორამ რეტანიია. მისი პირველი მონოლოგი ქვეყანაში შექმნილ მდგომარეობას ასახავს: „...ბაქოში თურმე ძაან არის ხორველობა... ბათუმში კიდევ ჭირი გაჩენილა... აი უბედურება ამას ჰქვია. მოგვამწყვდიეს შუაში და სულ ერთიანად ამოგვწყვეტენ!.. დალაზვროს ღმერთმა! ძველ დროშიაც აღარ გვქონდა ოსმალ-სპარსელებისაგან მოსვენება, ხან ერთი გვაწუხებდა ხან მეორე, ეხლა ომით რომ ვერას გვიშვრებიან, – სენით და ჭირით არ გვასვენებენ...“ (გუნია 1893: 230). მიუხედავად შექმნილი პირობებისა, იორამი ცდილობს პანდემია თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს,

სოფლის სახლი გააქირაოს და სარფიანი მოგებაც ნახოს, ამიტომ კმაყოფილი აცხადებს: „...კარგი საქმე გვიყო ამ ხორველობამ, ძრიელ დაიდრა სოფლებში ქალაქელი ხალხი..თუ ცოცხალი დავრჩი, კიდევ ჩავჭიმავ ორიოდ სახლსა“ (გუნია 1893: 231). თავადი იორამი გაზეთ „ტიფლისკი ლისტოკში“ ინფორმაციას აქვეყნებს სახლის გაქირავების თაობაზე. „ქირავდება აგარაკი თავის მოწყობილობით, მიაკითხეთ იორამ რეტანს. „გასტინიცა“ იტალია N5“. აღნიშნულმა განცხადებამ ბევრი ადამიანი დააინტერესა. მომავალი მდგომარეობები იორამთან სასტუმროში მიდიან საქმეზე მოსალაპარაკებლად. დიალოგების ძირითადი თემა ბინის ფასია, რომელზედაც ვერ თანხმდებიან, ამიტომ კამათისა და ემშაკობის საგანი ხდება. პერსონაჟები სხვადასხვა ეროვნებისა და სოციალური ფენის წარმომადგენლები არიან. მათი ქცევები და მოქმედება კომიკურ სიტუაციებს ქმნიან. სტუმრების მიღებას იორამი, ნავთით მოვაჭრე თათარ ალი ბალი-მაშადისთან მოლაპარაკებით იწყებს. საუბრის დროს, როცა თათრის წარმომავლობას გაიგებს, ბაქოელის ხსენებაზე იორამს ისტერიკა ემართება, გიჟივით ფეხზე წამოხტება და მათ შორის დიალოგი ჩხუბში გადაიზრდება „ბაქოელი! აი დალახვროს ღმერთმა-რატომ არ მითხარი, შე ოჯახ ამოზუგულო, ეგ ხომ დამღუპე... ცოლ-შვილს ხომ გამომწირე... მიბრძანდი თუ ღმერთი გწამს, მიბრძანდი...“

ალი-ბალი (გაჯავრებული) – რა არის კნიაზ რატომ ჯავრობ?

იორამ – ჯავრობ რომელია. შენ აქ ხოლვერით გინდა მომკლა!.. სულ პანტასავით ჰცვივა თურმე ბაქოში ხალხი. არა ძმაო, მე შენთვის დაჩა არა მაქვს (აიღებს პულვიზატორს და შეასხურებს). აი ეს თუ მიშველის, თორემ ჩემი საქმე ცუდად არის!

ალი – რას შვრები კაცო, სულ ტყუილია

იორამ – ტყუილი კი არა მართალია, წადი დამეკარგე აქედან.. რაზედ მიღუპავ, შე ოჯახ ამოზუგულო, ცოლ-შვილებს! გამეცალე! თორემ კიდევ შეგაშხაპუნებ... შე ხოლვერიანო შენა. გასწი დამეკარგე! (ალი გადის)“ (გუნია 1893: 235).

იორამი გაბრაზებულია პოლიციაზედაც, რომელიც ბაქოელებს თბილისში შემოსვლის ნებას აძლევს.

„...აი იმ პოლიციას რა ვუთხრა, რომ ბაქოელებს აქეთ უშვებენ! ასე თავისუფლად რომ იხეტიალოს ბაქოელმა თათრებმა, ხომ

მთელი საქართველო ამოსწყვიტეს..! კარგია კიდეც რომ ეს შესაშხაპუნებელი ვიყიდე! (იშხაპუნებს) ის რაღაც ბაცილები თუ მაცილები რომ არის, სულ ერთიანად გაწყდება! (გუნია 1893: 236)

როდესაც ხოლერა ბაქოში გავრცელდა, გაზ. „ივერია“ ქალაქში შექმნილ მდგომარეობაზე ინფორმაციას აქვეყნებდა. იმ დროს, ბევრი რამე აიკრძალა ბაქოდან შემოტანილი, თბილისის რკინიგზის მმართველობამ კი ყუთებით პურები გაუგზავნა თბილისელ მემანქანეებს, რომ ბაქოში ჩასულებს პური არ ეყიდათ.

ვოდევილის მესამე ეპიზოდში წარმოდგენილია თბილისელი სომეხი ვაჭრის შაშლამიანცისა და იორამს შორის საუბარი, რომელიც საბოლოოდ ჩხუბით დამთავრდა. უსიამოვნების მიზეზი ვაჭრის მიერ იორამის გვარის დაუწყუნამ გამოიწვია („რეტანი“ ასეთი თავადის გვარი მეუცხოვებო – უთხრა), რამაც იორამი საშინლად გააღიზიანა. ამას დაემატა ისიც, რომ ვაჭარს ბინის ფასი ეძვირა და იორამს ქირის დაკლება მოსთხოვა.

პიესაში, ხოლერის გარდა კიდეც ერთი ნამდვილი ამბავია ნახსენები, რომელსაც იორამთან საუბარში სომეხი შაშლამიანცი გაიხსენებს. საქმე სომეხთა დაღუპვის ტრაგიკულ მოვლენას ეხება, რომელმაც მაშინ მთელი თბილისი შეძრა.

შაშლამიანცი ამბობდა: „ნათლისღება დღეს ხომ გაგეგონებათ, ვანქის პირდაპირ, ხიდი ჩაიმტვრა და შიგ ორასამდე სომეხი ჩაიტანა და ჩაახშო, მერე ვაჭრობა დაეცა, მერე ქვეყნის პირველი კაცი არჩრუნი* გარდაიცვალა“ (გუნია 1893: 239). 6 იანვარს წყლის კურთხევისას, მადათოვზე გადებული ხის ხიდი ჩატყდა და 500 მდე სომეხი თან ჩაიტანა, მათ შორის ბევრი დაიღუპა. ამასთან დაკავშირებით, გაზ. „ივერია“ წერდა: „ნათლისღების დღეს ტფილისში 100-მდე სომეხი გაუბედურდა.. მეთერთმეტე საათი იქნებოდა, როცა სომეხთა სამღვდელოების კრებულმა წყლის კურთხევის წესი შეასრულა მადათოვის კუნძულის ბოლოს მტკვრის დიდ ტოტზე... ვანქის ტაძრისკენ ეკლესიის პირდაპირ ხიდს ლაწანი გაუვიდა და ჩატყდა და 500 მდე კაცი ჩავარდა...“ (ივერია“ 1892: N4). სხვათაშორის, ამ დღეს ქართულ დასს დანიშნული ჰქონია წარმოდგენა, რომელიც გადაუდიათ „ნიშნად გლოვისა და მწუხარებისა“.

* გრიგოლ არჩრუნი, სომხური გაზეთ „მშაკის“ რედაქტორი, პუბლიცისტი.

პანდემიის პირობებში, ადამიანებს გარკვეული უნარ-ჩვევები შეუძენიათ. პულვიზატორის ხმარება, წამდაუწუმ წამლების მიღება. დაავადების მიმართ გამძაფრებულმა შიშმა მოსახლეობა დააბნია და პანიკაში ჩააგდო. იორამი ამბობდა: „ეგ ხოლვერა ხომ ხოლვერაა, მაგრამ ეს რაღაც ახალი ჭირი და სენი გაჩენილა – „პანიკა“, რომ ჰქვია, ეს რაღაც ოხრობა და ჯანდაბაა!“ ამ მხრივ, პიესაში განსაკუთრებით გამორჩეული ტიპაჟია, ახალგაზრდა, უსაქმური ყმაწვილი ქრისტოფორე კენკიაშვილი, რომელიც მუდმივად წამლებიან შუშებს დაატარებს, ვინაიდან ჰგონია, რომ ხოლერისაგან დაიცავს. ამ შუშებს ის ახალი მოდის დუხებს ეძახის, თუმცა სინამდვილეში სხვადასხვა სახის კაპლებია: ვალერიანის, ბოტკინის, ეფირნი მორფისა და ა შ. თავად ამ შუშებს წამდაუწუმ ყნოსავს, შაქარს კაპლებს ასხამს და ისე მიირთმევს. ახალგაზრდა ყმაწვილს თავში აბდა-უბდა აზრები უტრიალებს. ვინც ცუდად ხდება ყველა ხოლერიანი ჰგონია, სჯერა, რომ დაავადებულ ადამიანებს საავადმყოფოში კლავენ. მისი მონათხრობი ამბავი მგზავრობის თაობაზე, სრულ სიგიჟეს წარმოადგენს. სადღაც ყური მოუკრავს, რომ „სტანციაზე“ მისულ მგზავრებს აშიშვლებენ და ორთქლში ფუფქავენ, ტანსაცმელს კი კორბოლის მჟავაში ავლებენ. ჭორ-მართალის ერთმანეთში არევა, პანიკური შიშის დათესვა, უსარგებლო, აბსურდული რჩევების მიცემა და ჭორების გავრცელება პანდემიის მთავარი მახასიათებელი იყო, რასაც გარკვეულ წილად „ივერიაც“ უწყობდა ხელს, რომელიც ყველა სახის ინფორმაციას აქვეყნებდა, იქნებოდა ეს ექიმებისა თუ დილეტანტთა მოსაზრებები. მაგ. რჩევის სახით, „ივერია“ წერდა: „უნდა ერიდონ სოდის წყლის სმას; ლიმონადის სმა სასარგებლო არ არის. ღვინო უნდა სვან წითელი, ბოთლებში ჩასხმული ადრევე, სანამ ხოლერა გაჩნდებოდა, ვინც მიჩვეულია ლუდი დალიოს, მხოლოდ ცოტა და კარგად დადუღებული. კვასი სჯობია რომ არ დალიონ, ნურც მაროქს მიირთმევენ... საზრდო უნდა იყოს ადვილად მოსანელებელი..უნდა სჭამონ ცოტცოტა და ხშირად. საზრდო და სანოვაგე კარგი მოხარშული და კარგი შემწვარი უნდა იყოს“... (ივერია 1892: N135). სტატიაში, სხვა რჩევებსაც ვხვდებით მოსახლეობის ჰიგიენური წესების დაცვის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოუარონ სამზარეულოს ჭურჭელს, როგორი

სურსათი იყოღონ და ა. შ. რჩევები ხშირად ერთიდაიგივე შინაარსის შემცველია. მაგ. წერილში „ხოლერა ბაქოში“ სომეხი მკურნალი მოსახლეობას ურჩევდა, რომ გადაჭარბებული ჭამა-სმა მავნებელი იყო ჯანმრთელობისთვის... ძლიერ მავნებელი ყოფილა ხოლერის დროს ხილი, წნილი, კიტრი, ბოლოკი, ნესვი, სუქანი ხორცი... ღვინო წითელი უნდა დაილიოს წყალ-წყალ ნარევი“ და ა. შ. (ივერია 1892: N121) ამგვარად, „ივერიის“ ფურცლებზე მოყოლილი ისტორიები, საეჭვო რჩევები თუ სამართლიანი შენიშვნები სრულ თანხვედრაში იყო პიესის სულისკვეთებასთან. პანდემიური გარემოს შექმნა, რომელშიც არაფერი იყო მოგონილი, სიტუაციების დაძაბვა, შესაძლოა ზოგჯერ გაზვიადებული, ვოდევილში რეალურად იყო გადმოცემული.

პანიკური განწყობა, დაბნეულობა და შიშის განცდა პიესის ფინალურ ეპიზოდშიც შენარჩუნებულია. თავადი იორამი, რამდენიმე ადამიანთან შეხვედრის შემდეგ, გადაწყვეტს, რომ ბინა ახლგაზრდა, ლამაზ ქალს მაკრინე კვალკვალაძისას მიაქიროს, რომელთანაც არშიყოფა უნდა, მაგრამ ქალს ქმარიც ჰყავს და კავალერიც ქრისტოფერის სახით. ქალის „ევროპულად“ ცხოვრების წესი მოსწონს იორამს და ნატრობს, რომ მასაც შეეძლოს იგივეს გაკეთება, მაგრამ ცოლის ეშინია. პიესაში ჩართულია მცირედი საარშიყო ეპიზოდი, რომელიც პიესას შინაარსის თვალსაზრისით, დიდად არაფერს მატებს. მალე, სომეხი ვაჭრის მეუღლის მაქთაღას დახმარებით გაირკვევა, რომ მაკრინე და მისი კავალერი თაღლითები არიან, რომ ბინაში ფულს არ გადაიხდიან და იორამს ატყუებენ. საბოლოოდ, იორამს არჩევანის გაკეთება აღარ უწევს, ვინაიდან მისი ცოლი-ხორომანი კლიენტს თავად იპოვის და დაჩას მიაქირავებს.

პიესის ბოლოს დაქირავების მსურველები კვლავ იორამის სასტუმროში იკრიბებიან. ნავთის გამყიდველი თათარი და სომეხი ვაჭარი, რომლებმაც ბინა ვერ იშოვეს, მზად არიან იორამს ბევრი ფული გადაუხადონ, ოღონდ დაჩა მიაქირავონ. იორამს კი მათი თავიდან მოცილება უნდა, რაშიც მსახური მოსიკო დაეხმარება. მუცელზე ხელს მოიკიდებს და იყვირებს: „ვაიმე მიშველეთ, მუცელი!“

ყველანი დაფრთხებიან და ყვირიან: „არიქა, თავს უშველეთ ხოლერაა!..“

ვოდევილი ხუმრობა „ხორველობა“ დაწერიდან მალევე დაიდგა. სეზონის გახსნისთვის, სექტემბრის თვეში თითქოს ხოლერის გავრცელებამ იკლო, ამიტომ უნდოდათ, 27 სექტემბერს, ხოლერის მოსპობის აღსანიშნავად, სიონის ტაძარში სამადლობელი პანაშვიდი გადაეხადათ, მაგრამ 4 ოქტომბრისთვის გადასდეს, ვინაიდან კიდევ რამდენიმე კაცი დაავადდა.

27 სექტემბერს, სეზონის გახსნაზე მუდმივმოქმედმა თეატრმა, ორი ახალი ქართული პიესა შესთავაზა საზოგადოებას: ა. ბენაშვილის „თელაველი ოტელიო“ და ვ.გუნიას „ხორველობა“ (ორი სპექტაკლის ერთ საღამოს წარმოდგენა, ამ პერიოდში ჩვეულებრივი მოვლენა იყო). ვოდევილში ასახულმა მოვლენებმა, ნაცნობმა სიტუაციებმა, პერსონაჟთა კომიკურმა საქციელებმა და სასაცილოდ აღწერილმა ეპიზოდებმა მაყურებელთა მოწონება დაიმსახურა. პრემიერის დღის შესახებ, 29 სექტემბრის ახალ ამბებში, გაზეთი „ივერია“ წერდა: „27 სექტემბერს, ქართულმა დრამატულმა დასმა პირველი წარმოდგენა გამართა. ა.ბენაშვილის „ოტელიო“ და გუნიას ვოდევილი „ხოლერობა“ წამოადგინეს, როგორც მოსალოდნელი იყო ხალხი კარგა ბლომად დაესწრო. წარმოდგენამ ჩინებულად ჩაიარა. არტისტები მწყობრად თამაშობდნენ. ეტყობოდათ, რომ პირველი წარმოდგენისთვის შრომა არ დაემუდრნათ. ა. ბენაშვილის პიესა „თელაველი ოტელიო“ საზოგადოებას ძლიერ მოეწონა და ავტორი რამდენჯერმე გამოიწვიეს და ხანგრძლივის ტაშის ცემით დააჯილდოვეს. გუნიას ვოდევილმა „ხორველობამ“ ხალხი ძლიერ აცინა“. სპექტაკლი 11 ოქტომბერსაც გაიმართა, ამჯერად „ხორველობასთან“ ერთად ვალერიან გუნიამ კიდევ ერთი ახალი პიესა შესთავაზა მაყურებელს კომედია „ზოგი ჭირი მარგებელია“ გადმოკეთებული 3 მოქმედებად.

„ხორველობა“ სხვადასხვა ქალაქებსა და წლებშიც იდგმებოდა, ძირითადად მას სცენისმოყვარეები წარმოადგენდნენ საქველმოქმედო მიზნით, რაც პირველ რიგში სიუჟეტის სიმარტივეთ იყო განპირობებული. ერთ-ერთი წარმოდგენა, 1896 წელს ახალ-სენაკში ნატო გაბუნიას ხელმძღვანელობით უთამაშიათ,

* მუდმივმოქმედი პროფესიული თეატრის მსახიობი. მას მიუძღვნა ა. ცაგარელმა პიესა „ხანუმა“.

წყალ დიდობისა და დიდი თოვლისაგან დაზარალებულთა დასახმარებლად. ხაშურშიც წარმოუდგენიათ მცხეთის ტაძრის სასარგებლოდ, „ბილეთები კი ნისიად გაუყიდიათ“ (ცნობის ფურცელი 1899: N8350).

თბილისურ სეზონს მალე ქუთაისის თეატრის სეზონის გახსნა მოჰყვა. პირველი სპექტაკლი 11 ოქტომბერს გაიმართა. თეატრმა, კლასიკა შესთავაზა მაყურებელს. გუცკოვის ტრაგედია „ურიელ აკოსტა“, კოტე მესხისა და ეფემია მესხის მონაწილეობით. „ახლავე კი შევძლებთ, ვგონებ ხოლერისაგან შეშინებულ-დადარდიანებული გული თეატრში სიარულით გავართოთ“ – წერდა 15 ოქტომბრის „ივერია“.

ამ პერიოდის მანძილზე, ვიდრე ქვეყანაში ხოლერა არსებობდა, თეატრალური ცხოვრების რიტმი არ შეცვლილა. არც რაიმე საგანგებო რეჟიმი შემოუღიათ, არც სპექტაკლები მოუხსნიათ. თბილისსა და რაიონებში კულტურულ-თეატრალური ცხოვრება არ შეწყვეტილა. ამ 6 თვის მანძილზე არაერთი თეატრალური პრემიერა შედგა, დაიწერა ახალი ქართული პიესები, გაიმართა ბენეფისები, ჩატარდა თეატრალური საზოგადოების სხდომა, ერთი სიტყვით თეატრალური პროცესები ჩვეულებრივად მიმდინარეობდა.

თეატრალურ დასებს, არც მნიშვნელოვანი თარიღები დარჩენიათ უყურადღებოდ. მაგ. რუსულმა დასმა ფორკატის ხელმძღვანელობით, ამერიკის აღმოჩენის 400 წლისთავს მიუძღვნა სადღესასწაულოდ სპექტაკლები. ბარრეს ხუთმოქმედებიანი ფერია პროლოგითურთ: „ქრისტოფორე კოლუმბი ანუ ამერიკის აღმოჩენა“ (ივერია 1892: N223), რომელშიც მთელი დასი იღებდა მონაწილეობას. ფორკატის^{*} ხელმძღვანელობით რუსული დასი აპირებდა წარმოდგენის გამართვას, საზაფხული თეატრში ქ-ნ სტრეპეტოვას მონაწილეობით, რომელიც 10-12 წარმოდგენისთვის იყო მოწვეული.

ასევე ფორკატის მოლაპარაკება დაუწყია, იტალიიდან საბალეტო დასის ჩამოსაყვანად.

---

* ვ.ლ.ფორკატი – ანტრეპრენიორი, მსახიობი, თბილისში ჩამოვიდა თავისი დასით 1887 წელს, 1892-93 წლებში. სათავეში ჩაუდგა თბილისის ოპერის თეატრის ანტრეპრიზას.

სპექტაკლებს მართავდა სომხური დასიც, მიუხედავად იმისა რომ სომხური თეატრის კომიტეტს ფინანსური პრობლემები შეექმნათ და დასს დახმარება შეუწყვიტა, კომიტეტის საამმა წევრმა განიზრახა თავისი ხარჯით განეგრძოთ წარმოდგენების მართვა.

ქართულ თეატრში ტრადიციულად გაგრძელდა ბენეფისების მოწყობა. 9 დეკემბერს წარმოადგინეს კოტე ყიფიანის საბენეფისოდ გუნიას პიესა „და-ძმა“ და ვოდევილი „არც აქეთ არც იქით“. ვალერიან გუნიას საბენეფისოდ გაიმართა 5 მოქმედებიანი ისტორიული დრამა „მოლალატე“, კომედია „ჩვენი დროის ქალები“ და დრამა „სულით ღატაკნი“ (ივერია 1892: N260). მსახიობი ლადო მესხიშვილი მიუწვევიათ საიმპერატორო თეატრის სცენაზე დრამატული როლების სათამაშოდ (ივერია 1892, N225). დაიწერა ახალი პიესები (მაგ.გამოურკვეველი ოცნებანი, ჩვენი დროის ქალები, ორივეს დადგმა ქართულ დასს გადაწყვეტილი ჰქონდა), დაიდგა ახალი სპექტაკლები („მოლალატე“, „სულით ღატაკნი“, „თელაველი ოტელო“, „პარიზის ღარიბ-ღატაკნი“ და სხვა). ზოგიერთ სპექტაკლს წარმატებაც ჰქონდა, მაგრამ ამ ხნის მანძილზე ქართულ თეატრსა და დრამატურგიაში ღირებული არაფერი შექმნილა და სეზონიც საკმაოდ მდორედ მიედინებოდა. ყველა ახალ სპექტაკლს, რომელიც ამ დროისთვის იდგმებოდა, გაზეთი „ივერია“ ეხმაურებოდა და მკითხველს აწვდიდა ინფორმაციას, ბეჭდავდა რეცენზიებს. რეცენზენტები ზოგჯერ მკაცრად გამოხატავდნენ უკმაყოფილებას, როგორც სპექტაკლის, ასევე პიესის მიმართ. მაგალითად, როდესაც ბელოვის მელოდრამა „დანაშაული და სასჯელი“ დაიდგა, რეცენზენტმა მისი შინაარსი უარყოფითად შეაფასა. პიესა მოლალატე ცოლის ისტორიას მოგვითხრობს. მთავარი მოქმედი პირი კორა ღალატობს ქმარს და უდანაშაულო კაცს ციხეში აგზავნის. რეცენზენტის აზრით, ასეთი შინაარსის პიესა ქართული საზოგადოებისთვის სრულიად შეუფერებელი იყო და მნიშვნელობას მოკლებული. „ისეთი ხასიათის ქალებს, როგორიც აქვს კორას, ევროპის დიდ ქალაქებში თუ შეხვდებით პარისში ან ლონდონში. დასავლეთ ევროპაში დიდ წარმატებასთან ერთად ზნედაცემულობაც დიდია და ამ ნაკლს ცივილიზაციისას გვიხატავს ბელოვის მელოდრამა..(ივერია 1892: N207). როგორც ვხედავთ ცოლის მიერ ქმრის ღალატი და მასზე ვერაგული შუ-

რისძიება, წერილის ავტორმა ევროპულ მოვლენად აღიქვა. ამის გარდა, რეცენზენტი თვლიდა, რომ მიუხედავად მსახიობთა (სვიმონიძე, აბაშიძე, გედევანოვი, განსაკუთრებით კი კორას როლის საუკეთესოდ შემსრულებელი ავალიშვილი) კარგი შესრულებისა, პიესა არ იყო შესაფერისად დადგმული, არც დეკორაციები და არც ტანსაცმელი ვარგოდა.

თეატრალური წარმოდგენების პარალელურად, ხოლერის პერიოდში სხვადასხვა სახის სპორტული და კულტურული ღონისძიებები ეწყობოდა. მაგ. 27 სექტემბერსა და 4 ოქტომბერს გაიმართა დიდი დოლი დიდუბის მინდორზე. ცხინვალში პატარა ლიახვზე ხიდის გასაკეთებლად მოეწყო გასართობი საღამო, ჯერ ითამაშეს სპექტაკლი „მზის დაბნელება საქართველოში,“ შემდეგ კი გაიმართა ჭიდაობა. აქტიურად მუშაობდა წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობა, გამოსაცემად მზადდებოდა ლერმონტოვის „მწირი“, სულხან-საბას „სიბრძნე სიცრუისა“. აკაკი წერეთელმა, ნოტარიუსით დამტკიცებული ხელწერილით 1892 წლის 16 ოქტომბერს, ამხანაგობას გადასცა თავისი ნაწარმოებების სრულიად გამოცემის უფლება, სხვებს კი აეკრძალა აკაკის ნაწარმოების გამოცემა ან კრებულში ან ცალკე წიგნად, სხვა შემთხვევაში დაჯარიმდებოდა. გაიხსნა ახალი სასტუმრო მადათოვის ქუჩაზე „ქართული პურ-მარილი“...

მიუხედავად მდარე თეატრალური სეზონისა, ამ პერიოდის სათეატრო ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა მოსკოვის საოპერეტო დასისაგან სპექტაკლების გამართვა, რომელის ხელმძღვანელობაც დრამის მსახიობმა მაკო საფაროვამ ითავა.

გაზეთი „ივერია“ წერდა: „ჩვენი ბანკის თეატრი იჯარით აიღო მაკო საფაროვამ, რომელმაც მოსკოვიდან უნდა მოიწვიოს საოპერეტო და სადრამო დასი“ (ივერია 1892: N199). უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული საზოგადოება ყოველთვის დიდი მოყვარული იყო მუსიკალური სადამოებისა. 1851 წლიდან, როდესაც თბილისში იტალიური ოპერა შეიქმნა, მაყურებელი დიდ ინტერესს ავლენდა ამ ჟანრის მიმართ. თბილისში, სამუსიკო და სალიტერატურო სადამოები მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა. მაგ. 1892 წლის 18 იანვარს ხუთ განყოფილებიანი საღამო გაიმართა. ითამაშეს ოპერეტა ჟონანისა „ქორწინების წინა დღე“, ვასო

აბაშიძემ შეასრულა კუპლეტები, ქ-ნმა ძნელადემ იმღერა არია ოპერიდან „რუსლანი და ლიუდმილა“. „ოპერისადმი ინტერესი იმდენად დიდი იყო, რომ აფიშაზე გაჩნდა წარწერა „სადრამო და საოპერეტო“ წარმოდგენა. ხშირად დრამის მსახიობები არათუ თავისი ბენეფისთვის ირჩევდნენ ნაწყვეტებს ოპერებიდან, არამედ საოპერეტო წარმოდგენაც კი დადგეს (1882 წლის 24 ნოემბერს,) ჟაკ ოფენბახის „მეჯლისი იტალიელებით“, რომელიც ქართულ ენაზე წარმოადგინეს.

პანდემიის პირობებში, ამ თვალსაზრისით ოქტომბრის თვე იყო გამორჩეული. 1892-1893 წლის სეზონში, როცა მაკო თეატრის ანტრეპრენიორი გახდა, არაერთი მომღერალი დასი ჩამოიყვანა. მაკოს დასმა პირველი წარმოდგენა 1892 წლის 15 ოქტომბერს გამართა სტრაუსის 3 მოქმედებიანი კომიკური ოპერა „ყარაჩთა ბარონი“. ივერიის რეცენზენტი სპექტაკლის ქებასთან ერთად, აკრიტიკებდა მსახიობთა ოსტატობას, ხოროს შესრულებას, რომელსაც „ხმა შეუწყობელი, შეუთანხმებელი ჰქონდა“ (ივერია 1892: N220). 18 ოქტომბერს, არწრუნის თეატრში კიდევ ერთი ოპერეტა ითამაშეს. ლეკოკის „ხელი და გული“. ბოენსის და ლეანოვის შესრულებით. სპექტაკლს წარმატება მოყვა. მეორე დღეს, 21-ოქტომბერს, ბანკის თეატრში წარმოადგინეს ზუპკერის სამმოქმედებიანი ოპერეტი „ბოკაჩიო“. გაზეთები „კავკაზი“ და „ივერია“ აშუქებდა სპექტაკლების ხარისხსა და მომღერალთა შესრულებას. მსახიობი ქ-ნი ბოენსი და ბ-ნი ბიაზი გამორჩეული ყოფილა. სპექტაკლში „ბოკაჩიო“ რეცენზენტმა დაიწუნა ქალების ხორო და ურჩევდა ადმინისტრაციას, რომ ხოროსთვის მეტი ყურადღება მიექცია. მართალია, ზოგიერთი მომღერალის გამოსვლას რეცენზენტთა კრიტიკა მოჰყვა (ზოგიერთ მსახიობს როლები არ სცოდნია), მაგრამ მთავარი იყო, რომ თბილისელი მაყურებელი მუსიკალურ სპექტაკლებს დიდი ინტერესით ესწრებოდა. განსაკუთრებით, ეს ეხებოდა საოპერეტო ჩამოსულ დასებს. მაგ. 1893 წელს 10 ახალი საოპერო სპექტაკლი გაიმართა, რომელზედაც ყველა ბილეთი გაყიდულა.

დრამატული საზოგადოება თვალყურს ადევნებდა ოპერეტის დასის საქმიანობას, მომღერალმა ბარიტონმა კაზიმირ ცხომელიძემ (ივერიელი), რომელიც ხშირად მართავდა საოპერო სადამო-

ებს, 11 ოქტომბრს, სხდომაზე დასვა საკითხი მუსიკალური სპექტაკლების გამართვის შესახებ. მისი აზრით, კარგი იქნებოდა, რომ წარმოდგენების მართვა თავის თავზე აეღო დრამატულ საზოგადოებას. საზოგადოების თავჯდომარემ გიორგი თუმანიშვილმა, ამის თაობაზე უარი განაცხადა, ვინაიდან წესდების მიხედვით, დრამატულ საზოგადოებას არ შეეძლო სამუსიკო საღამოების წარმოდგენების მართვა. დრამატული საზოგადოება, ამ პერიოდშიც აქტიურად აგრძელებდა თავის საქმიანობას. წესისამებრ, ჩატარდა წლიური კრება, აირჩიეს კომიტეტის წევრები, განიხილეს ფინანსური მდგომარეობა, მიმდინარე საკითხები.

პანდემიის არსებობამ ხელი ვერ შეუშალა თეატრალური პროცესების წარმართვას. შემოდგომის და ზამთრის სეზონმა ნორმალურად ჩაიარა. იმ დროინდელი მონაცემების მიხედვით, რეპეტიციების ჩატარებისა თუ მაყურებელთა დასწრების შეზღუდვების ან რაიმე რეგულაციების შესახებ არ გვაქვს ინფორმაცია. ეს ეხებოდა, როგორც დედაქალაქს, ასევე რაიონებსა და სოფლებს.

ამგვარად, პანდემიის პირობებში თეატრალური ცხოვრებაში, ცვლილებები არ შეინიშნებოდა. ამ 6 თვის მანძილზე დაიდგა ახალი სპექტაკლები, გაიმართა ბენეფისები, დაიწერა პიესები, გამოიცა ახლი წიგნები, მოეწყო სხვადასხვა სახის ღონისძიებები, მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა მაკო საფაროვას მიერ რუსული საოპერეტო დასის ჩამოყვანა, რომელსაც საზოგადოება დიდ თანაგრძნობას უცხადებდა. გაიმართა დრამატული საზოგადოების სხდომა. ერთი სიტყვით, თეატრალური ცხოვრება თავისი გზით მიდიოდა...

დამოწმებანი:

გუნია 1893: გუნია ვ. *დრამები და კომედიები*. თბილისი: 1893.

ვაჟა-ფშაველა 1892: *ფიქრები ხოლერის გამო*. ივერია, N207, 1 ოქტომბერი. 1892.

ივერია 1892: „ხოლერის შესახებ“. ივერია, N130, N131, 125, N129, N 120, N127. 1892.

ივერია 1892: „ხოლერა ბაქოში“. ივერია, N121, 12 ივნისი. 1892.

ივერია 1892: *ახალი ამბების რუბრიკა*. ივერია, N11, N17, N205, N4, N135, N199, N 203, , N223, N221, N 225, N224. 1892.

ივერია 1892: ნათლისღების დღეს მომხდარი უბედურება ტფილისში. ივერია, N4, 8 იანვარი. 1892.

ივერია 1892: დარიგება ხოლერის დროს. ივერია, N135, 28 ივნისი. 1892.

ივერია 1892: ქართული თეატრის მატთანე. ივერია, N208, 3 ოქტომბერი, 1892.

ივერია 1892: საოპერეტო დასის პირველი წარმოდგენა. ივერია, N220, 17 ოქტომბერი. 1892.

წერეთელი 1892: წერეთელი ა. ხოლერა მესტიკირული შაირები. ქუთაისი: 1892.

Tsira Kilanava

Georgia, Tbilisi

Ilia State University

**„The Awakening of the Person Hidden Inside“:
Representation of the Epidemic in “Mikela”
by David Kldiashvili
(visualization of spatial and social relations)**

Summary

The epidemic is represented in “Mikela” in two manifestations: As an organizing principle of the space determined by the disease and in terms of the representation of the model of social relations.

To analyze the given issues, the textual data showing the disease and the relation to it were identified in the narrative (mainly through the narrator’s report and through the characters’ speech); moreover, the practice of organizing the space was specified based on the passages showing the characters’ action space, and the social network of “Mikela” was reconstructed through the relation to other characters. The value system that forms the basis of the characters’ relationships was revealed. Diagrams were used to classify the textual data, which were created using simple online tools.

Key words: David Kldiashvili, epidemic, space, value, diagram.